

ПОЛИЗ ҚЎНҒИЗИНИНГ ПОЛИЗ МЕВАСИДАГИ ЗАРАРИ

Алланазаров Олимжон Яхшибоевич, таянч докторант,
Ўсимликлар карантини ва ҳимояси илмий-тадқиқот институти
Хайтмуратов Арсланбек Файзуллаевич, қ.х.ф.д., к.и.х.,
Термиз Агротехнологиялар ва инновацион ривожланиш институти.

Аннотация: В статье рассмотрено развитие и распространение бахчевая каровка в том числе повреждение им плодов бахчевых культур.

Ключевые слова: бахчевых, вредитель, бахчевая каровка, личинка, куколка, яйца, цветок, плод, дыня, арбуз, тыква.

Summary: The article considers the development and spread of the melon bunting, including its damage to the fruit of melon shrubs.

Key words: Melons, pests, melon beetles, larvae, fungi, eggs, flower, fruit, melon, watermelon, pumpkin.

Сурхондарё вилояти шароитида қадимдан ошқовоклар (*Cucurbitaceae*) оиласига мансуб бўлган қовун (*Cucumis melo* L), тарвуз (*Citullus lanatus* L), ошқовок (*Cucurbita pepo* L)лар экилади.

Полиз экинларининг ҳоҳлаган турини озик-овқат сифатида фойдаланиш мумкин, таркибида кимёвий моддаларнинг кўпчилиги организмга тез сўрилиб, доривор хусусиятга эгадир. Афсуски, зараркунандалар туфайли етиштирилаётган ҳосилнинг бир қисми йўқотилмоқда. Полиз экинларининг жиддий зараркунандаларидан бири полиз қўнғизидир.

Ўзбекистонда кокциналидларнинг фитофаг турларидан полиз қўнғизи (*Epilachna chrysomelina*) полиз ўсимликлари билан озиқланадиган ягона тур ҳисобланади. Тадқиқотчи муаллифларнинг маълумотига кўра, бу тур Кавказорти ўлкаларида; Озарбойжонда, Туркменистон, Тожикистонда ва Ўзбекистоннинг жанубий туманларида кенг тарқалган [1;2;5;7].

Полиз қўнғизи ва личинкалари полиз экинларидан қовун, тарвуз, бодринг, ҳандалак ва қовоқнинг барг, поя, гул ҳамда мевалари билан озиқланиб жиддий зарар етказиши. Айниқса қўнғиз ва личинкалар қовуннинг вегетатив ва генератив органларини жиддий зарарлайди, ҳатто қовун, ҳандалакнинг етилган меваларини тешиб кириб чуқурчалар ҳосил қилади [4;6].

Полиз қўнғизининг тарқалиши, кўпайиши, зарари ва унга қарши кураш чоралари ўтган асрнинг 60-80-йилларида Озарбойжон, Тожикистон, Туркменистон, Ўзбекистон республикаларида тадқиқотчилар томонидан ўрганилган. Аммо кейинги 40-50 йилдан буён Республикаимизда бу зараркунанда ҳашарот ўрганилмаган.

Тадқиқот усули ва жойи: Полиз қўнғизини ўрганиш бўйича тадқиқотлар Сурхондарё вилояти полиз майдонларида 2021-2022 йиллар мобайнида олиб борилди. Тадқиқотларда фенологик ва фаунистик кузатиш ишлари В.П.Паллий [3] ҳамда А.Қулмаматовнинг [8] услубий қўлланмалари ёрдамида бажарилди.

Тадқиқот натижалари: Полиз қўнғизи Республикаимизнинг жанубий ҳудуди бўлган Сурхондарё вилоятининг жанубий туманларида Термиз, Ангор, Шеробод, Музработ, Жарқўрғон, Қумқўрғон туманларида кенг тарқалган. Зараркунанда қовун, тарвуз, бодринг, ҳандалак экинларига 70-80% гача зарар етказиши.

Полиз қўнғизининг зарари эрта баҳорда қўнғизлар пайдо бўлгандан бошланади. Қўнғизларнинг қишлоқ жойларидан чиқиши анча чўзилиб, апрел ойининг ўрталаридан май ойининг ўрталаригача кузатилади. Қишлаб чиққан қўнғизлар

полиз экинларининг барги билан икки-уч кун озиқлангач, улар жуфтлашиб бир кундан кейин баргларнинг орқа қисмига тўп-тўп қилиб тухум қўя бошлайди. Тухумлардан личинкалар беш-олти кун ўтгач чиқади ва дарҳол ёш баргларнинг орқа қисмида тўп-тўп бўлиб барг эпидермисини кемириб озиқланишга киришади. Личинкалар иккинчи ёшдан, учинчи ёшдан эса оммавий равишда баргларга тарқала бошлайди.

Термиз туманидаги Айритом, Наврўз, Истиқлол, Гулбаҳор, Жарқўрғон туманидаги Халқобод, Зартепа, Қумқўрғон туманидаги Янгиқишлоқ, Янгиер, Хўжамулки, Шеробод туманидаги У.Туропов, Талашқон ҳудудларида полиз қўнғизи кенг тарқалган бўлиб, кузатишларимиз давомида кичкина ёшдаги личинкалар полиз экинлари барглари билан, катта ёшдаги личинкалар ва қўнғизлар полиз экинларининг баргидан ташқари, гули, меваси билан озиқланиб, ҳатто мевани тешиб кирганлиги туфайли мевалар бутунлай яроқсиз ҳолга келганлиги қайд этилди (1-расм).

1-расм. Полиз қўнғизи ва личинкаларининг зарари (орг.).

Термиз тумани "Айритом" маҳалласида аҳоли томорқаларида мониторинг ўтказилганда бир туп эртаги қовунда ўртача личикалар 7-8 тани, қўнғизлар 3-4 тани, тарвузда личикалар 3-4 тани, қўнғизлар 2-3 тани, қовоқда эса личикалар ва қўнғизлар 1-2 донани, Қумқўрғон туманининг Янгиқишлоқ маҳалласидаги аҳоли томорқаларида эса бир туп қовунда личинкалар 4-5 тани, қўнғизлар 2-3 тани, тарвузда личикалар 2-3 тани, қўнғизлар 1-2 тани, қовоқда эса зараркунанда аниқланмади. Бундан кўриниб турибдики, полиз қўнғизининг севиб истеъмол қилувчи ўсимлиги эртанги қовуннинг барча навлари ҳисобланади. Кейинги ўринда эса тарвуз ўсимлиги туради. Полиз қўнғизи қовун ва тарвуз бўлмаган далалардагина ошқовок билан озиқланади.

Сурхондарё вилояти шароитида тадқиқот ўтказилган йиллари полиз қўнғизи эрталаб ва кечқурун ҳаво ҳарорати 25°-30°С бўлган ҳолатда фаол бўлиб, кун ўртасида эса яъни ҳаво ҳарорати 35°Сдан юқори кўтарилганда ҳаракати ва озиқланиши сусайиб улар барглар остига соя жойларга баъ-

зан эса тупроқнинг юза қатламидаги пана жойларга кириб кетади. Баҳорда ва кузда эрталаб кечкурун салқин бўлиб кунлик ҳаво ҳарорати 20-25°C атрофида бўлганда қўнғизлар кун ўртасида фаол озиқланади.

Сурхондарё вилояти шароитида мавсумда полиз қўнғизининг 3-4 авлоди ривожланади. Баъзи йиллари

тўртинчи авлоди тугалланмасдан nobуд бўлади.

Хулоса: Сурхондарё вилояти шароитида полиз экинлари зараркунандаси бўлган полиз қўнғизи ёз давомида эрталаб ва кечкурунлари фаол бўлиб барг, гул, мевалар билан озиқланиб, қарши кураш ўтказилмаган далаalarda 80-90 % гача зарар етказиши кузатилади.

АДАБИЁТЛАР:

1. Алланазаров О.Я. – *Epilachna chrysomelina* Fabr. - Полиз зараркунандаси., “Агро Кимё Ҳимоя ва ўсимликлар карантини” – № 3-сон. 2022. - Б.19-21.
2. Атаева М.А. Материалы по биологии и экологии бахчевой коровки в Таджикистане. Извест АН тажд.ССР, отд. биол.наук, 1972, (146)
3. Палий В.Ф. Методика фенологических и фаунистических исследований насекомых. -Фрунзе. -1966.- 238 с.
4. Тиллаов Т.Т. Бахчевая коровка. Ж. Защита растений, 1985, №4.
5. Торениязов Е.Ш., Ешмуратов Э.Ф., Юсупов Р.О. Қовун ва тарвуз экинлари зарарли организмларига қарши кураш (матн). – Тошкент: “ТАСВИР”, 2022. 44 б
6. Хайтмуратов А.Ф., Алланазаров О.Я. *Epilachna chrysomelina* Fabr. - Полиз экинларининг хавфли зараркунандаси. “Хоразм Маъмур академияси ахборотномаси”. – Хива, 2021. –№ 11. – Б.143-146.
7. Ҳасанов О.З. Полиз экинларида полиз қўнғизининг зарари ва ривожланиш босқичлари, “Агро Кимё Ҳимоя ва ўсимликлар карантини” – Махсус сон. 2022. - Б.37-39.
8. Қулмаматов А. Умurtқасизлар зоологиясидан ўқув дала амалиёти // Ўқув қўлланма. –Тошкент: Ўқитувчи. - 2004. - 200 б.

УЎТ. 632.7.

ИНТЕНСИВ МЕВАЛИ БОҒЛАРДА ОЛМА ЯШИЛ ШИРАСИ ЭНТОМОФАГЛАРИНИНГ УЧРАШ ДАРАЖАЛАРИ ВА УНГА ҚАРШИ БИОЛОГИК КУРАШ УСУЛИНИНГ САМАРАДОРЛИГИ

Анорбаев Азимжон Раимқулович, қ.х.ф.д., профессор,
Ўсимликлар карантини ва ҳимояси илмий-тадқиқот институти
Жумаева Азиза Нўмонжон қизи, таянч докторант,
Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти

Аннотация: В данной статье приведены сведения об уровне энтомофагов яблоневой тли, обнаруженной в интенсивном яблоневом саду Андижанской научно-опытной станции Андижанской области, а также об эффективности биологической борьбы с вредителем. Установлено, что в условиях Андижанской области на плодовых деревьях встречается больше видов энтомофагов *Coccinella septempunctata*, *Chrysopa septempunctata* Wesmael, *Chrysopa cornea*, *Adalia bipunctata*. Кроме того, биологическая эффективность златоглазого энтомофага против яблоневой зеленушки определялась по разным критериям.

Ключевые слова: Тли, *Aphis pomi* Deg., энтомофаги, *Coccinella septempunctata*, *Chrysopa septempunctata* Wesmael, *Chrysopa cornea*, *Adalia bipunctata*, интенсивный, биологический контроль.

Annotation: In this article, information is given on the level of entomophages of *aphis pomi* found in the intensive apple orchard of the Andijan scientific experimental station of Andijan region, as well as the effectiveness of biological control against the pest. It was found that in the conditions of Andijan region, more species of entomophagous *Coccinella septempunctata*, *Chrysopa septempunctata* Wesmael, *Chrysopa cornea*, *Adalia bipunctata* are found in fruit trees. In addition, the biological effectiveness of golden-eyed entomophagus against apple green sap has been determined using different standards.

Keywords: Aphididae, *Aphis pomi* Deg., Entomophagous, *Coccinella septempunctata*, *Chrysopa septempunctata* Wesmael, *Chrysopa cornea*, *Adalia bipunctata*, intensive, biological control.

Ҳозирги кунда шираларга қарши турли хил кураш усуллари ишлаб чиқилган. Дунё олимлари шираларга қарши турли хилдаги микробиологик препаратлар, инсектицидлар яратишмоқда. Шираларнинг биологияси, фенологияси, экологияси ҳамда табиий энтомофаглари ўрганилиб, қарши курашнинг оптимал муддатлари белгиланяпти.

Агар шираларга қарши ўз вақтида кураш чоралари олиб борилмаса ўсимлик ўсишдан тўхтайд, ҳосилдорлик камайди, шира колониялари ўта даражада кўпайиб кетса дарахлар қуриб қолиши ҳам мумкин.

Маданий ўсимликлар орасида олма дарахти турли зараркунандалар билан энг кўп шикастланади. Бунга сабаб узок